

Somoskői Beáta

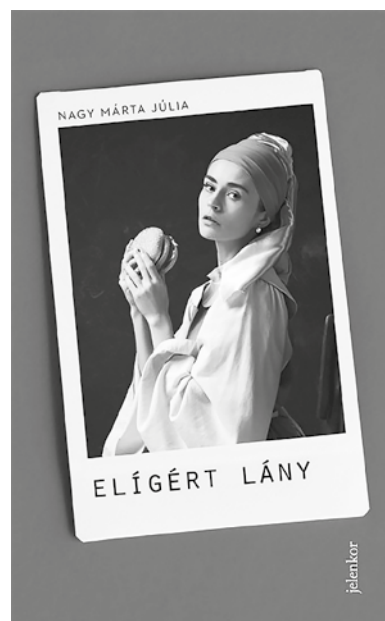
Fák, szavak, falak

Perszephoné története az általam egyik leginkább kedvelt mítosz, a mára már szinte eltűnő évszakok magyarázata okán is. Számos olyan elem megtalálható benne, amely a nőiséggel, illetve a hozzá társított felfogásokkal – szerepekkel – foglalkozik, Nagy Márta Júlia második verseskötete pedig ezt a kérdést is beemeli a ligetek és utcák, erdők és templomokelhaló és újjáéledő szövetébe.

Mindig kérdés volt számomra, hogy Perszephoné vajon mennyire vágyott arra, hogy magával vigye, pontosabban elragadja Hádész, vagy boldog volt-e, hogy az anyja képtelen elengedni. Akarta-e bármelyiket egyáltalán. A *Perszephoné a Nyírpalota úton* betekintést enged annak a lánynak a gondolataiba, aki kénytelen kizökkenni az ablakokkal tarkított tízeleteres házfalak nyújtotta menedékből, a biztosból elköltözni valahová a másba, ha úgy tetszik: útrakelni és alakulni valamivé, amivé nem is akart. „Azt mondják ott, ahol most lakom, hogy én legalább / Valakié vagyok, aki tényleg akart, mindegy, hogyan.” (37.) A másvilág nem kecsegtető, nem is vadromantikus, inkább monoton jelleggel bír a versben, amiben a „*Gránátalma-szívem*” szóalkotás egyrészt utal az eredeti mítoszcikra, másrészt megmutatja a lány fájdalmát, amely felaprózza és üressé teszi. A gyümölcs húsa tulajdonképpen a magjai sokasága, így a csalódottság újrateremti önmagát, ő pedig benne reked a magányban és abban az újban, ami se nem rosszabb, se nem jobb, csak más. A hétköznapi és a mitikus, más művek esetében a profán és a szent összekapcsolódása határozza meg az egész kötet világát.

Fellelhetők a kötetben a mitológiai apparátus más alakjai is, mint ahogy sok mesei elemmel, társítással is találkozhatunk (pl. *Az őrült lányok menhelye*, *Hamupipőke a Fogarasi úton*, *Csipkerózsika levele az árnyékokhoz esős időben*). A *Moirá* című versben a természetes és mesterséges tér átfolyik egymásba, miközben csupán egy festett – freskó – kép segítségével láthatjuk az eget, amely így önmagában teremti meg a kétféle hely egységét, s leképezésévé is válik egyik a másiknak. A *Kronosz-ábrázolás egy Mexikói úti házfalon* már címében összefoglalja a kötet – sok más között – két meghatározó tényezőjét: a görög mitológiát és a várost. A műhöz tartozó lábjegyzetben írtak formálják a vers értelmezését, hiszen a két különböző isten, Kronosz és Ámor – akinek alakja az ihletül szolgáló valós szobrot díszíti –, megjelenítése teljesen más prekonceptiókat alakít ki. Kronosz maga az idő, a kezdet, a napok haladása, a reggel szó ismétlésemind utalnak rá, ahogy a szemközti ház ablakaiban álló gyermekek is, akiknek feszültséget és szorongást is kelt a látványa, ez az alapérzelem pedig a költemény egészére jellemző. „Szabadság nincs, de minden más van – / gubbasztok reggel azbesztruhában, / tűzkarima gyúlt a virágok körül – / az ujjam köré csavarom a világ pusztulását...” (43.)

A *Gaia* a könyv egy újabb fontos vonulatát mutatja be: a bántalmazott nő alakját. A föld istennője, aki voltaképpen maga az élet, a nőiség egyik elsőszámú megjelenítője, itt a homokkal azonosul, ami porhanyósabb és sérülékenyebb, mint az anyagként megjelenő föld.

(A homok leomlása, mint visszavonhatatlan történést a *Mintha hibátlan* című versben is megjelenik). Az anyag természeti erői általi könnyed alakíthatósága valójában simulékony, a dagály és apály jelensége pedig az érzelmek hullámzását jelzi, ahol a félelem és a sírás szakaszosan érkezik, mivel a földnek, a nőnek, az anyának tartani kell magát teremtő és alapvető, megrendíthetetlenmivoltához – legalábbis látszólag. Ez a téma a kötet számos versében feltűnik, például a *Soha nem te kellesz, Betlehem Alsórákoson, A melankólia természete*.

A női szerepek sokfélesége átszővi a szöveget, *A kékharsnyaság természete* pedig az egyik legszemléletesebb ebben a témában, ami már címével is előrevetíti az értelmezést, minde mellett ironikus hangot is sejtet. Az idősíkokkal és a térbeliséggel játszó vers egy találkozó egyszerre elképzelt és megtörtént szituációján keresztül festi le egy férfi előítéleteit és az ezzel párhuzamosan futónői megszólaló gondolatait. „És valójában még nem ismerem őt, / ő se engem, ez csak egy fantazma, / amelyben én a jelenben elképzelem / a múltat, amiben felbukkant a jövő...” (105.) Vannak még olyan nők felé irányuló társadalmi elvárások, amelyek a változó időkben is képesek tartani magukat. A lehetséges, de el nem hangzó mondatok, a gyanítható jövő végigjátszása, a kudarcok és a működésképtelen helyzetek mind megjelennek a szövegbe ágyazottan. A biológiai nemiségből eredő test meghatározott termékenysége, a konvenciók, a közösségi emlékezet, a szavak eredetének kutatása kivétel az identitás kutatására. „Tegyük fel, hogy dél lenne, az a rekkenő fajta, / legalábbis így hívják; hogy miért rekken, / azt nem tudom, nem ismerem a szavak eredetét.” (104.) A keresés és meg nem találás, a hiány érzete átszővik a sorokat, miközben a háttérben a városba rejtett apróvadon, a park is felsejlik, mint átmenet, ezt pedig erősíti az alkony eljövetele, amely pedig a nappalból vezet át az éjszakába.

Az idősíkokkal való játék és az én meghatározása *Az elígért lány* című költeményben – az előbb felhozott erőteljes témát tekintve – is kiemelt szerepet kap. A kötet címre való rájátszás szembeötlő, a határozott névelő hiánya – megléte többletjelentéssel bír: míg az előbbi sokkal tágabb értelmezést enged, ha úgy tetszik, távolságtartóbb, addig a névelővel bíró verscím konkrét rámutató erővel bír, a befejezett melléknévi

igenév jelzői szerepben véglegesíti az ígét, ezzel lezártnak tekinti a cselekvést. „Azokban az években” felütés és még kétszer ismétlődő strófakezdése múlt meghatározó voltátfeltételezné, a versben mégis a jelen tapasztalása dominál. Az „Ígéret és jövendölés” szópár látszólag a jövőre utal, ám a következő szavak („ugyanúgy / cseng a fülemben vissza”) ismét a jelenbe vezetnek vissza az olvasót, hiszen minden jövőre utaló szó az ahhoz viszonyított múltban történt. A kezdő sorok erős képiséggel jelenítik meg az épített és a természeti tér kettősségét, s Pilinszky hatását is érezhetjük, ami elmondható Nagy második kötetének több verséről, pl. az öt nagy művéség előtt álló, kötetkezdő *Bevakolnálakról* is. Az, hogy az elhanyagolt lakónegyed, az elburjánzó kert, az épített tér, ami már nem dominál, de még mindig kiemelkedik a növények közül, egyfajta végelethetetlen küzdelmet jelenít meg: „úgy emelkedik ki / az elhanyagolt lakónegyed / az elburjánzott kertségből, / mintha foltokban csapna le / az apokalipszis...” (62.) A verscímeire jellemző az egymással való párhuzam, rájátszás. Könnyű meglátni a kapcsolatot *Az elígért lány* és *Az eladott lány* művek címei között is, utóbbi utazást emeli központi szerepbe, a téli táj jellemzőinek leírása mellett. A vonatúttal mintegy beleérünk az évszakba, ezzel a megoldással a vers egy folyamat lezárását jeleníti meg: „térden álló birkák és borjak / viskócsontok előtt zúzmarával hímzett / smaragd földben – hullabál a tél...” (101.) *Az elígért* és *az eladott* jelzők is sejtetik, hogy a korábban megállapodás tárgyává tett női alak nem menekülhetett meg sorsa elől, emellett folyamatot jelez az is, hogy míg *Az elígért lány*ban a növények fölülkekednek, a kert burjánzik, mégis láthatjuk már a ködöt („Mindig van egy rés, amin bekúszik a köd...” 63.), amely visszavonhatatlanul az ősz érkezését jelzi. A második versben egyértelműen megérkező tél betetőzi, pontosabban eltemeti a korábbi életet, emlékeket és tájat. A címadással kapcsolatban fontos kiemelni pl. a *Soha nem te kellesz, Sohasem ez kell, Soha nem ők kellene* verscímeit is, amelyekben a magyar nyelvre jellemző kettős tagadás erőteljes elutasító és feszültségkeltő jelleget ad. Emellett a bibliai Újszövetségből ismert testvérek, Márta, Mária és Lázár hármasa is vissza-visszatér az egyes kötetegységekben (pl. *Márta, Mária, Lázár; Rákospalotán keresztül az út, Mária éneke Mártának*).

A korábban már többször említett város és természet kettőssége, egymásra hatása és dinamikus egymás fölé kerekedésének a vágya erőteljesen átszővi az *Elígért lány* alkotásait. Az *Élővilág átveszi a hatalmat* sokatmondó versszakokkal indít: „A szeptember színe a beton / Meg a kőriscsonkok egy beszakadt plafonon.” (19.) A beton nem csupán a szürkét jelenti, hanem önálló színné válik, amely árnyalja az ősz első hónapjának értelmezését. Az általában színes levelek hullásával jellemzett időszak itt keménységet és mozdulatlanságot áraszt, tehát a vers első szavai látszólag szembemennek a címmel. Azonban a beszakadt plafonon keresztül előbújó fa ágai bevezetnek abba a romba, ahol az egykor szögegyenes falakat először az ornamentális graffiti kanyarulatai, majd a betörő növények folyondárjai tettek magukévá. A beton a második versegységben még elvontabb szintre kerül: „Az elfelejtett történetek színe a beton. / A graffiti kacskaringójában mi sűgünk össze.” (19.) Az épület már a múlt, s rommá válása hosszú folyamat eredménye. A graffiti rikító színekkel (ciklámen, citromsárga) írja felül a beton árnyalatát, a betörő növények levelet hullatnak, ezt a rombolást megjelenítő képet pedig teljessé teszi a cserepek zuhanása, amely mintegy véglegessé teszi a térhódítást.

Szent és profán egymásra játszó és egymástól eltávolodó ellentétpárja az *Elígért lány* számos művében megtalálható. Az *Elhagyatott, összegraffitizett neobarokk kápolna a Zempléni-hegységben* már címében kijelöli a szakrális és a nagyon is hétköznapi tér összekapcsolódását, sőt egymásra épülését. „Kettőtört glória a nap, átsüt a bőrön, / Feketélsz alatta, mint szentek árnyéka a falon.” (16.) A fény és az árnyék vers és kötet szervezőereje Caravaggiohoz, a barokk itáliai festészet egyik meghatározó alakjához kötődik, akinek inspiráló erejét Nagy Márta Júlia a *Köszönetnyilvánításban* is kiemeli. Az *Elígért lány* alapélménye a fényviszonyokkal való játék, illetve az egyéb ellentétek megjelenítése (pl. színek és szürkeség). Caravaggio több alkotása bibliai témát jelenít meg, művészetének pedig ismertetőjelévé vált a fény és az árnyék egymást erősítő kontrasztja. A vizualitás elemei (pl. színek), illetve a (mű)alkotásokból épülő motiváció alapvető tapasztalata a kötetnek, olykor direkt rámutatva az ihletet adó konkrét alkotásra (pl. *Lázár feltámadása*,

Lángoló június), olykor elrejtett képekre utalva (*Tizenkét kép egy múzeum padlásáról*), esetleg kulturális hivatkozási alappá váló mitikus alakokról beszélve (pl. *Pygmalion a lakótelepen*, *Kronosz-ábrázolás egy Mexikói úti ház falán*).

Ennek a kapcsolódási pontnak egy másik típusverse a *Mintha hibátlan*, amely már kezdő soraiban, szóhalmazában számtalan módon emeli fel és taszítja le érzelmileg az olvasót: „Vezényszavakba oltott trágárságokkal / öszszepingált deszkakerítés előtt / ismertem fel arca tündéri szabálytalanságában / az őt uraló káoszt.” (30.) Az isteni hibátlanság és az emberi esendőség keveredik össze a gondolatsodrásban, amely a te-én, illetve én-én viszonyt és a külső, erőszakos alakító erőnek magát megadó hegyet egymásból kiindulva, egymásba helyezve festi le. A „*beomló homokbánya*” képe tragikus lezárt: a geológiailag mindig is meglévő hegyet kiaknázzák és tárnává alakítják, amely egy idő után önmagába roskad, mindez pedig elkerülhetetlen.

Nagy Márta Júlia számos kultúrtörténeti rétegzettséggel bíró versei erős intellektuális odafigyelést igényelnek, ahol a szó- és mondataalkotások bonyolult hálózatot teremtenek, és számtalan interpretáció lehetőségét nyitják meg a befogadó előtt. A *Lázár feltámadása* továbbviszi a három, Jézussal kapcsolatba kerülő, neki szállást adó, bibliai testvér történetéhez társított eszmefuttatást. A vers összefűzi az újjászületéshez, megújuláshoz kapcsolódó aspektusokat, kötődjenek azok akár a keresztény hithez, akár a pogány mitológiához kötött zodiákus jegyekhez („már itt vagyunk a Vízöntő havában”), esetleg tágabb értelemben a tavaszhoz. „A szentély egy liget. Türkizkék fákkal benőtt hegy / Jégmadarakkal, angyali hangon koppanó szárnyakkal, / A vastól és acéltól szikrázó földön.” (91.) Az idézet elején olvasható metaforában kulminál a kötetbe foglalt filozófia, ahol a szakrális tér mint kiemelt hely szerepel, s ahol lehetőség van a természetesen és a mesterségesen kialakult világok találkozására. (Nem véletlenül szerepel a vers a kötet utolsó nagy egységét bevezető műként.) A *Lázár feltámadása* más esetben is egymás mellé emeli a kétféle világhéphez köthető figurákat, pl. angyal – boszorkány. Mindemellett szövegének kialakítása a drámákra is emlékeztet, hiszen a részletgazdag, nagyívű és számos jelentést magába foglaló lírai nyelv közben oly-

kor mintha szerzői instrukciókat is olvasnánk, amelyek tipográfiailag (zárójel, illetve kurzív betűtípus használta) is jól elkülöníthetők egymástól. Lázár egyik nővére, Márta, akinek alakja több műben kiemelt helyen szerepel, itt is felbukkan, s hozzá kapcsolódva a test és a táplálkozás említése, amely voltaképpen a fizikai halandóságot hangsúlyozza. Ennek ismét egy – az előzőt félig megismétlő – metafora adja legképszerűbb mutatóját: „A szentély egy medencecsont, immár bőr és hús nélkül, / De úgy hajoltam rá, mint a süttekkel megrakott tála...” (91.) Nem mellékes szempont, hogy a három testvér és Jézus harmadik, egyben utolsó találkozási helye húsvét előtt van.

A *Lázár feltámadása* és a kötet következő verse, a *Rákospalotán keresztül az út* szoros kapcsolatban állnak egymással, nem csupán a bennük felbukkanó szereplők miatt, hanem a tér és a táj leírásának módja miatt is. A *Rákospalotán keresztül az út* című versben a költözés élethelyzete teremti meg a jelen történéseiben felbukkanó emlékeket. Távolodás az ismertől, az eddigi lakótértől, a benne élő emberek életközösségétől, ismét felsejlik a természetes és mesterséges tér egymáshoz való viszonya, ám úgy tűnik, itt a beton kerekedett felül a növényeken – az előző bekezdésben említett vers megalapozta ezt, hisz ott a föld „vastól és acéltól” szikrázott. Ebben a versben pedig még tovább árnyalódik a föld, a talaj beépítettségének megjelenítése: „Hiába fut egy patak a hátrában, errefelé kő van, / beton, sóder és kavics, barackszínre mázolt tömbök / és fonnyatag cserjék, hallgatag parkok / özönvíz előtti játszóterekkel.” (94.) Egyfajta folytatásaként is tekinthetjük az előző, *Lázár feltámadása* című költeménynek, hiszen ebben a versben ismét megjelenik a három testvér – Márta, Mária és Lázár – alakja, akik átszövik az *Elígért lány* szövegtestét, s ismét Márta válik központi jellemmé, aki mementóként tekint a parkra, piacra, bérházakra. A cselekedetek, még a különlegek is, profánná válnak, vagy mindig is azok voltak. „Lázár annyira feltámadt, de annyira, hogy / feleslegessé váltak neki a hűgai.” (95.) A „*de annyira*” megerősítő ismétlés mindemellett egy gyermek megszólalására emlékeztet. Az idő megmerevedik, a kötődés objektuma, a városrész, amely a versbéli beszélő távozása után is élni fog, emlékké és így változatlanul válik.

A természet mint szakrális tér A *fenyők védaszszonya* című versben is szerveselem. A feltámadás ősi jelképe, a pillangó verskezdő pozícióba emelkedik, így szintén kapcsolódik a *Lázár feltámadásához*. Itt azonban egy durva képpel, a pillangó szárnyának szétmorzsolásával a szöveg voltaképpen meg is kérdőjelezi, vagy inkább tagadja az új élet, a túlélés lehetőségét, mindamelllett mégis eufemizmussal írja körül a halált. „Csodálkoztunk, hogy mennyire könnyen / morzsolódik össze, alig valamiből lesz semmi, / semmi se...” (74.) A szárnyak tönkretétele jelzi a lehetőségtől való megfosztottságot is. Az egyedi szóalkotás monumentális képet alkot, amelyben a magasra törő fa és a tornyaival szintén felfelé emelkedő dóm azonossá válik: „és egy hús ösvényt kerestünk hazafelé, / fenyőkatedrális, mókusok gubbasztanak / vízköpőpózban, és csonthéjas termés / zuhog a koponyánkra, a fény betör / a túleveleken át...” (74.)

Az *Elígért lány* versei számos módon kapcsolódnak egymáshoz, a témák, kulturális utalások átszövik a kötet szövegtestét. A számtalan utalás, összefüggés szinte végeláthatatlan, labirintusra emlékeztető hálót sző az olvasó köré, aki így egy pók hálójában érezheti magát. Az utolsó vers a kötetben a *Pókország*, amely összefűzi az öt nagy versegységet, utal a visszatekintés cselekedetére, és arra, hogy aki emlékezik önmagára, az kénytelen szembenézni azzal, hogy már nem ugyanolyannak látja önmagát.

Nagy Márta Júlia: *Elígért lány*, Jelenkor Kiadó, 2021.